

Анотація**Дутчак В.Г. Традиції бандурного мистецтва в Австралії**

Рассмотрены этапы становления бандурного искусства на австралийском континенте в XX – начале XXI ст., выделено достижения педагогов, солистов, коллективов, мастеров бандуры. Проанализировано состояние сохранения традиционных жанров, форм и способов игры на бандуре.

Ключевые слова: Австралия, украинская диаспора, бандура, традиция, ансамбли бандуристов.

Надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 783(477.043.3)

Л.В. Терещенко-Кайдан

РУКОПИСНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ТА ГРЕЦІЇ ЯК СВІДЧЕННЯ ПАРАЛЕЛІЗМУ І ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ДВОХ КРАЇН

Звертаючись до питань, пов'язаних із проблемою паралелізму та особливостей розвитку духовної культури України й Греції XVII-XVIII ст., стає зрозуміло, що відповідь на ці запитання краще шукати в рукописному надбанні двох країн.

Найяскравішим виразником традицій та культурних цінностей, генетичним кодом нації є рукописна спадщина. З попередніх досліджень видно, що проблема слов'янського рукописного надбання й, особливо, українського рукопису, незважаючи на наявний фонд описової літератури, є малодослідженим і потребує на наукову увагу.

Однією з центральних тем цієї проблематики є виокремлення українських рукописів з масиву елліно-слов'янського рукописного фонду. Це є метою нашого дослідження.

Основними матеріалами для дослідження є рукописна спадщина України, Болгарії, Сербії та Греції, що знаходиться за межами України. Джерельною базою, до якої необхідно звертатися для висвітлення теми, є каталоги – описи різних рукописних зібрань: каталоги рукописної слов'янської (кириличної) колекції монастиря Хіландар, що на Афоні та Опис кириличних рукописів національної бібліотеки Белграда, упорядником яких є Дм. Богданович [4, 5], каталоги Зографського монастиря (упорядники Х. Кодов, Б. Райков, С. Кожухаров) [6, 13], Опис колекції національної бібліотеки м. Софія (упорядник М. Стоянов) [12] та болгарських рукописів (упорядник К. Катаджиева) [10], розгорнутий опис слов'янських рукописів Свято-Пантелеймонового монастиря (Афон) А-Е. Н. Тахиаоса [2], каталог Віденської колекції, упорядкований Г. Хунгером [9], колекція сучасної Македонії (Скоп'є) [11], Бухаресту [8] та колекція Анкари [7].

Не зважаючи на численні пожежі, повені та пограбування колекцій слов'янська рукописна спадщина досить численна. За різних обставин вона майже не затримувалась у місцях свого написання, а переміщалась світом. Переносили рукописи мандрівники, що випадково знаходили їх у зруйнованих монастирях, ченці, що обмінювалися книжками, або брали з собою написані вдома кодекси, і разом із ними потрапляли до далеких грецьких монастирів на служіння Богу. Інколи ченці-греки самі продавали рукописи для підтримки фінансової кризи у монастирях. Рукописи виступали як трофеї загарбників і як подарунки при посольствах тих чи інших місій. Поступово рукописна спадщина почала переміщатися до національних (народних) сховищ тих країн, до яких належав монастир. Наприклад, колекції з монастиря Хіландар перемістилися до Белграда, а з Зографу до Софії. Таке переміщення зовсім не означає, що в колекцію увійдуть виключно сербські або болгарські рукописи. Все зібрання забиралося й перевозилося з монастиря до бібліотечного сховища. А вже фахівці бібліотеки, у зручному для них світлі, робили опис наявних у колекції рукописів [4, 13].

Усю слов'янську (кириличну) рукописну спадщину можна поділити за регіонами, тобто за тим місцем, де на даний момент зберігається рукопис, куди він потрапив після переміщення від переписувача, перекладача, упорядника або автора.

Регіонально слов'янські рукописи з Греції розповсюдились разом з еллінськими колекціями по світу, що є найяскравішим свідченням паралелізму розвитку духовної культури слов'ян та греків. Величезний фонд кириличної рукописної книги зберігається в Росії (Москва, Санкт-Петербург). Відомо, що в Росію з православного сходу ввозилися коштовні, в тому числі й рукописні, надбання, наприклад з Афону [1].

Наступним місцем накопичення рукописної кириличної книги є балканський півострів, а саме Болгарія, Сербія, Македонія, Румунія. Окремо можна виділити колекції Відня, Ватикану, Венеції і, навіть Анкари. Необхідно також пам'ятати й про сховища самої Греції і про монастир Св. Катерини на Синаї. Принаймні, таку географію охоплює дослідження слов'янських рукописів на даному етапі.

Розподіл рукописів класифікується й за місцем збереження та сховищами: 1) офіційні бібліотечні фонди; 2) монастирські колекції; 3) приватні колекції. А далі, вже в межах конкретної колекції, рукописи поділяються за жанрами на: 1) історичну книгу; 2) філософські праці; 3) праці релігійного змісту; 4) збірники тощо. В свою чергу, кожен із жанрових розділів може ділитися на підрозділи. Наприклад, книги релігійного змісту діляться на священно-церковні, церковно-богослужбові, паралітургічні та ін. Узагалі комплектування, зашифровка кожної окремо взятої колекції, особливий, притаманний тільки їй механізм. А поєднання цих механізмів формує єдиний організм, що має назву «рукописна спадщина».

За місцем збереження, як уже наголошувалося, колекції поділяються на офіційні фонди, монастирські та приватні колекції. До офіційних можна віднести колекції Національної бібліотеки Греції (м. Афіни), Інституту рукопису *Μομφ Βλαταζογ*, Інституту балканістики *Ιδρυμα μελετωγ χερσογεςογ τογ αττογ*, Інституту Македонії *εταπτεα μακεδονικογ οτογδογ*, Бібліотека університету ім. Аристотеля (м. Салоніки), Національної бібліотеки Сербії (м. Белград), Національної бібліотеки Болгарії (м. Софія), Австрійської національної бібліотеки (м. Відень), Румунської національної бібліотеки (м. Бухарест), з фондів бібліотеки Туреччини (м. Анкара), Національної бібліотеки Македонії (Скоп'є).

До монастирських колекцій належать зібрання монастирів Св. Гори Афон (Ватапед, Велика Лавра, Дахіар, Зограф, Каракал, Св. Пантелеймонов монастир (Русик), монастир Понтократор та Свято-Іллінський скит, Хіландар). Крім того, до грецьких монастирських колекцій можна зарахувати зібрання Калаврити і Метеор.

Однією з найвидатніших монастирських колекцій є зібрання монастиря Св. Катерини на Синаї. Чимало слов'янських кирилических рукописів зберігається у монастирях Болгарії (Стропольський монастир) та Сербії (монастир, Високі Дечани).

З приватних колекцій можна виділити зібрання А.-Е. Н. Тахіаоса, о. Ірмолая Мусораса, Реймса Міклаза тощо.

За своїм наповненням колекції бувають різні. Одні – діляться за хронологією, інші – за науками (історія, філософія, філологія), деякі – за жанрами, а інші – змішані.

Часто дослідники виділяють мовні особливості рукописів. За цими особливостями вірогідніше за все відшукати, наприклад український рукопис. Але, українські рукописні пам'ятки писані церковнослов'янською мовою і потребують ретельного діалектичного дослідження. Добре, якщо чітко видно приналежність того чи іншого рукопису до української традиції, тоді можна свідчити про те, що цей рукопис український. А якщо рукопис писаний, наприклад шістьма різними почерками, в різні часи з інтервалом не у роки, а у століття. Якщо цей рукопис писаний різними способами письма, наприклад півуставом та скорописом. Тоді доводиться звертатися до інших засобів дослідження, приміром до богослужбової практики, якщо цей рукопис належить до церковних книг, або до мелодичної лінії наспіву, якщо це нотний рукопис.

У цьому випадку можна навести такий приклад. У колекції монастиря Зограф, що на Афоні, віднайдено цікавий рукопис. І в описі Х. Кодова, Б. Райкова, С. Кожухарова «Описна словянские рукописи в библиотеката на зографския монастиру в Свята гора» [13], і в описі Б. Райкова, С. Кажухарова, Х. Міклаза, Х. Кодова «Каталог на славянските рукописи в библиотеката на зографския монастир в Свята гора» [6], і в еллінському каталозі, і в мікрофільмі цей рукопис значиться як Сербське Євангеліє XIV ст. Тобто, для всіх подальших досліджень цей рукопис є Сербським Євангелієм. Він зарахований до сербських пам'яток, адже писаний сербською мовою, має всі ознаки вважатися сербським.

Дійсно, при першому погляді на рукопис видно, що всі перелічені вище ознаки присутні і якщо не заглиблюватися у внутрішнє наповнення кодексу, не досліджувати пам'ятку ретельно, можна залишити факт наявності сербської мови і констатувати, що це сербське Євангеліє. Але, при більш ретельному перегляді пам'ятки, можна побачити, що в середині Євангелія, між главами, з'являється болгарська мова, присутній знак § – параграф. Вчитавшись у текст, розумієш, що це підручник з історії болгарського царства. Отже, виходить, що перед нами не Сербське Євангеліє, а збірка мішаного типу та змісту.

Євангеліє – священно-церковна книга, а підручник з історії болгарського царства – повчально-історична книга. При цьому, розміщення історії болгарського царства в складі Євангелія здійснювалося за параграфами і не зосереджується в одному, спільному для всього підручника, місті, а розкидано по всьому Євангелію, між главами по кілька параграфів. Складається враження, що цей підручник, як правдиву інформацію про історію болгарського царства, переписувач чи упорядник намагався приховати в тексті Євангелія, і тим самим захистити від знищення свою історію. З цієї точки зору на кодекс виходить, що це надзвичайно цінна болгарська пам'ятка, бо вона несе в собі правдиву інформацію про історію болгарського царства, а сербське Євангеліє відходить на другий план.

Ще складніша ситуація є з українськими рукописами. За часів СРСР московські дослідники майже всі рукописи, писані церковнослов'янською мовою, помістили в один ряд під назвою «русские». Якщо болгари та серби писали, що, приміром, рукопис належить до галицько-волинських книг, або книг, писаних церковнослов'янською мовою з українським або болгарським діалектом, то російські науковці писали «руський». Правда, інколи зустрічається й такий запис «руський» рукопис з українськими елементами. Це стосується тих кодексів, де пам'ятка надзвичайно цінна, а українську належність приховати неможливо. Тоді з'являються «українські елементи» [3].

Наступним кроком виявлення слов'янського (кирилического), а звідси й українського рукопису, є робота з філігранями. Завдяки надписам у середині тексту або на полях можна визначити місце, дату написання рукопису, особу, яка писала, особу-замовника, й особу, якій цей рукопис призначається, посвячуються, презентується. Наприклад, у Великій лаврі Калаврит зберігаються два унікальних рукописних слов'янських (кирилических) Євангелія. Одне подароване монастирю імператрицею Катериною II, а інше – індійською царицею. Це помітно з дарчих надписів на титульних сторінках. Відомо також, що обидва кодекси презентовані при посольських місіях. Цей факт також відомий з надписів. Обидві пам'ятки є витворами не тільки рукописного, а й ювелірного мистецтва.

До окремої групи рукописів можна віднести ті еллінські пам'ятки, підписані слов'янами. В таких рукописах можна знайти багато цікавих матеріалів, що являють різні грецькі традиції і грецькою мовою свідчать про слов'ян.

У Національній бібліотеці Греції зберігається низка подібних рукописів і кожна з книг унікальна. До них належить літопис монаха Георгія, де він грецькою мовою описує події життя слов'ян; або унікальна збірка, в якій міститься візантійська диригентська система «Хірономія», збережена слов'янами.

Слов'янські книги з монастирів Афону несуть у собі, окрім мовних особливостей, історично-біографічної інформації, ще й унікальну інформацію про устрій, богослужбову практику, видатні події конкретного монастиря. Наприклад, відомо, що разом із грецьким богослужінням у тих монастирях Афону, де перебували слов'янські монахи, проводилося богослужіння слов'янською мовою. А в монастирі Пантократор, за часів П. Величковського, служби велися ще й молдавською мовою. Це могло бути два варіанта служб: 1) окремо еллінська, окремо слов'янська; 2) в складі однієї служби тексти читалися і виконувалися співи різними мовами.

Щодо співів, то тут теж цікава градація. Виконуються або самобутні слов'янські співи, в залежності належності монастиря за численністю ченців, до сербського чи до болгарського. Або в еллінську церковно-співацьку практику домішуються слов'янські інтонації. І тоді спів стає більш милозвучним та сприймається як мелодійний, лагідний, молитвеник. Ці процеси добре простежуються в слов'янських монастирях Св. Гори Афон.

Останні характеристики рукописної спадщини Греції свідчать про особливості і навіть відмінності елліно-слов'янської спадщини, що в поєднанні, доповнюючи одна одну, формують єдину, спільну, грандіозну традицію під назвою «Православний схід». Маючи свої особливості переплітаючись у паралелізмі обрядів, форм, практик формує елліно-слов'янська рукописна спадщина східну православну культуру.

Дослідивши шляхи розвитку, формування в колекції та міграцію слов'янської рукописної книги, можна зробити висновок, слов'янська (кирилична) рукописна спадщина має широку географію місць свого збереження. Рукописні колекції хоча й описані, але майже не досліджені. Окремого дослідження потребують українські рукописи. Знаходячись у складі багатьох колекцій, вони часто приховані під іншими своїми назвами. Потребують окремого дослідження й слов'янами еллінські рукописи, переписувачами яких були слов'яни. Ці пам'ятки можуть багато про що розповісти як слов'янам, так і самим грекам.

Зрозуміло, що різний підхід до дослідження рукопису, різна мета цього дослідження, способи опису рукописів призводять до надзвичайно яскравої, цілісної, комплексної картини слов'янського кириличного рукописного фонду східної, а скоріше європейської практики.

Список використаної літератури

1. *Каталог славяно-русских книг XI-XIV в., хранящихся в ЦГАДА СССР.* – М., 1988. – 349 с.
2. *Тахиаос А. Э.* Славянские рукописи Свято-Пантелеймонова монастыря (Руссик) на Горе Афон / А. Э. Тахиаос. – СПб., 2012. – 200 с.
3. *Турилов А. А.* Славянские рукописи афонских обителей / А. А. Турилов, Л. В. Машкова; под ред. А. Э. Тахиаоса. – Фессалоники, 1990. – 490 с.
4. *Богдановић Д.* Каталог хирилосних рукописа монастира Хиландара / Д. Богдановић. – Белград, 1878. – т. 1. – 321 с.
5. *Богдановић Д.* Опис кирилских рукописа народне библиотеке / Д. Богдановић. – Белград, 1986. – 470 с.
6. *Божидар Р.* Каталог на славянските рукописи в библиотеката на зографския манастир в свята гора / Р. Божидар, С. Кажухаров, Х. Миклас, Х. Кодов. – София, 1994. – 447 с.
7. *Catalogue der manuscrits grics (fonds du sylleges).* – Ankara, 1964, – 268 с.
8. *Hbri manuscripti graesi in bibliothecis Budapestenensibus asseruati.* – Budafestimi, 1956, – 91 с.
9. *Herbert Hunger Katalog der griechischen handschriften der osterreichischen national bibliothek.* – Wien, 1961. – 503 p.
10. *Катаджиева К.* Българска ръкописна книга XIX–VII в.: каталог / К. Катаджиева. – София, 1976. – 196 с.
11. *Сланева Л.* Слоаенски ракописи во Македения / Л. Сланева, С. Краневска, Ј. Јакимова. – Скопје – Скопје, 1971. – Т. 1. – 422 с., т. 2. – 182 с.
12. *Стоянов М.* Опис на славянските рукописи в софийската народна библиотека: каталог / М. Стоянов. – София, 1964. – 496 с.
13. *Кодов Х.* Описна словянские рукописи в библиотеката на зографския манастир в Свята гора / Х. Кодов, Б. Райков, С. Кажухаров. – София, 1985. – Т. 1. – 270 с.

Резюме

Йдеться про розвиток слов'янської (кириличної) рукописної книги, формування окремих колекцій та розповсюдження слов'янської рукописної книги світом. Наводиться статистика наявних європейських фондів, де розміщуються слов'янські рукописні колекції. Подаються цікаві факти щодо досліджень слов'янських рукописів.

Ключеві слова: слов'янський (кириличний) рукопис, бібліотеки, фонди, колекції, монастирські колекції, приватні колекції.

Summary

Tereshchenko-Kaidan L. Manuscripts heritage of Ukraine and Greece as evidence of overlap and features of the spiritual culture development of both countries

Manuscript heritage of Ukraine and Greece – cultural heritage, is the spokesman and concurrency features of the development of the spiritual culture of the two countries in the article talking about the development of the Slavonic (Cyrillic) manuscript. On the formation of separate collection and dissemination of Slavic manuscripts world. Provides statistics available European funds, which houses the Slavic manuscript collection. Provides interesting facts about the studies of Slavic manuscripts.

Key words: slyansky (Cyrillic) manuscript libraries, foundations, collection, monastic collections, private collections.

Анотація

Терещенко-Кайдан Л.В. Рукописное наследие Украины и Греции как свидетельство параллелизма и особенностей развития духовной культуры стран

Речь идет о развитии славянской (кириллической) рукописной книги. О формировании отдельных коллекций и распространения славянской рукописной книги миром. Приводится статистика имеющихся европейских фондов, где размещаются славянские рукописные коллекции.

Ключевые слова: сляньський (кириллический) рукопис, бібліотеки, фонди, колекції, монастирські колекції, частні колекції.

Надійшла до редакції 8.10.2014 р.

УДК 7.012+745/749]:39

І.А. Юрченко

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ У СУЧАСНИХ ГАЛУЗЯХ ДИЗАЙНУ

Постановка проблеми. Сучасне соціокультурне середовище життєдіяльності людини характеризується швидкою динамікою розвитку художніх концепцій і напрямів, які трансформуються, змінюють одна одну й активно впливають на формування сучасної візуальної культури. Однак, у галузях дизайн-діяльності поряд із такими новаторськими тенденціями актуальну роль відіграють і вже відомі концепти, наприклад постмодернізм і мінімалізм. Вони являють відносно сталі культурні орієнтири й найбільш відповідають потребам сучасного споживача дизайн-продукції.

Якщо ж говорити про сучасний стан вітчизняної проектної культури, то незважаючи на те, що Україна активно входить у загальносвітовий культурний простір й запозичує новаторські дизайн-концепції, поряд із цим можна бачити тенденції звернення дизайнерів до власної культурної спадщини, зокрема, етнокультурних традицій. Наявність вітчизняних етнічних образів у більшій або меншій мірі є у всіх галузях дизайн-діяльності; вони стають певними знаками візуальної культурної ідентичності українського народу, одним із формотворних джерел, що надихає сучасних дизайнерів. Однак, процес втілення етнокультурних мотивів має спонтанний та фрагментарний характер що, в свою чергу, спонукає вітчизняних теоретиків дизайну до розроблення етнокультурної моделі формотворення, яка б дала змогу запропонувати систему загальних методів і підходів формотворення на основі використання етнокультурних традицій як цілісного дизайн-процесу. Незважаючи на те, що така модель є універсальною, кожна галузь дизайну має свою специфіку вирішення проектних завдань. Виходячи з загально окресленої проблеми, виникає необхідність визначення особливостей інтерпретації етнокультурних традицій в сучасних галузях дизайн-діяльності.

Актуальність теми полягає у необхідності визначення специфіки інтерпретації етнокультурних традицій в сучасних галузях дизайну. Визначення такої специфіки дасть можливість дизайнеру розрізняти проектні вимоги, що сформувались у кожній галузі, свідомо підходити до процесу формотворення дизайн-об'єктів, вільно себе почувати під час пошуку ідей для проектування сучасних речей, усвідомлено підбирати етнокультурні мотиви згідно тих чи інших проектних вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна загальносвітова та вітчизняна сфера теорії дизайну з використання етнокультурних традицій знаходиться в недостатньо розвиненому стані. Однак заповнити цю прогалину, з одного боку, допомагає наявність наочних взірців предметних форм, розроблених практикуючими дизайнерами, приклади яких демонструють спонтанне застосування етнокультурних традицій. Однак цей факт потребує окремого дослідження й систематизації його результатів. З іншого боку, розкрити специфіку інтерпретації етнокультурних мотивів допомагають окремі теоретичні публікації. У якості прикладів таких досліджень є роботи [5, 8, 13, 14]. Джерела, дотичні до застосування етнокультурних традицій та такі, що розкривають специфіку сучасних галузей дизайну, представлено наступними працями: сучасні теоретичні концепції дизайну [1; 2]; сутність та призначення орнаменту [3]; проблеми предметної культури [6]; фахова дизайн-діяльність у різних сферах предметної творчості [4, 7, 9–12]. Визначення специфіки втілення етнокультурних традицій в сучасному дизайні дасть змогу прослідкувати спільні тенденції, притаманні всім галузям дизайн-діяльності, а також особливості вирішення проектних завдань у кожній галузі окремо.